

МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ФАРМАЦЕВТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Історія – наставниця життя

Марк Тулій Цицерон

**ІСТОРИЧНИЙ НАРИС КАФЕДРИ УПРАВЛІННЯ
ТА ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА
НАЦІОНАЛЬНОГО ФАРМАЦЕВТИЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

(ДО 20-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ)

МОНОГРАФІЯ

Харків
НФаУ
2015

УДК 930: 378.111:330.1:615.1

ББК 52.8

I 89

Укладачі: О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак-Нікітюк, Я. М. Деренська, Н. Й. Баран, Я. Г. Онищенко, Л. М. Ришкова

I 89 **Історичний** нарис кафедри управління та економіки підприємства Національного фармацевтичного університету (до 20-річчя створення) : монографія / уклад. : О. В. Посилкіна, Р. В. Сагайдак-Нікітюк, Я. М. Деренська та ін. – Х. : НФаУ, 2015. – 304 с.

Видання присвячено 20-річчю з дня заснування кафедри управління та економіки підприємства Національного фармацевтичного університету. В монографії представлена історія становлення кафедри та її сьогоднішнього, багатогранна діяльність колективу кафедри, біографічні відомості професорсько-викладацького складу. Наведені дані про наукову діяльність та навчально-методичну роботу кафедри. Узагальнені досягнення колективу кафедри в освітньому, професійному та науковому напрямках. Представлені публікації співробітників кафедри.

Книга адресована фахівцям фармацевтичної галузі, історикам, краєзнавцям, викладачам, студентам, випускникам та всім, кому цікава історія і сучасність Національного фармацевтичного університету й кафедри управління та економіки підприємства.

УДК 930: 378.111:330.1:615.1

ББК 52.8

© Посилкіна О. В., Сагайдак-Нікітюк Р. В.,
Деренська Я. М., Баран Н. Й.,
Онищенко Я. Г., Ришкова Л. М., 2015
© НФаУ, 2015

Шановні колеги!

Відомий філософ, письменник Пабло Коельо сказав, що історія світу – це історія кожного з нас. А історія університету – це історія кафедр, учених, викладачів і всіх тих, хто своєю сумлінною і творчою працею створював університет, відкривав нові спеціальності, зміцнював його матеріально-технічну базу, дбав про зростання іміджу університету і його міжнародне визнання.

Двадцять років тому в нашому університеті вперше в Україні і на всьому пострадянському просторі була створена кафедра економіки промислової фармації для забезпечення економічної підготовки інженерів-технологів фармацевтичного виробництва. Це був відгук університету на стратегічні потреби вітчизняної фармації щодо підготовки кваліфікованих фахівців-технологів для виробничих фармацевтичних підприємств. При активній підтримці ректорату кафедра швидко «стала на ноги», почала активно розвиватися. А стрімкий розвиток ринкової економіки і фармацевтичної галузі вимагали вже нових стратегічних рішень... Ректорат розумів, що університет, як базовий фармацевтичний заклад в Україні, повинен комплексно підходити до проблем підготовки кадрів для фармації. В 90-ті роки минулого століття галузі були потрібні кваліфіковані економічні кадри, обізнані на галузевій специфіці. І з того

часу кафедра стала здійснювати підготовку фахівців з економіки підприємства, які сьогодні плідно працюють у різних куточках нашої України і за кордоном.

Подальший розвиток фармацевтичної галузі вимагав підготовки фахівців з нових напрямків. Ректорат приймає рішення щодо ліцензування нової магістерської спеціальності «Логістика». І доручає провести цю роботу кафедрі управління та економіки підприємства. Кафедра вперше в історії вітчизняної фармації починає здійснювати підготовку фахівців з фармацевтичної логістики.

Сьогодні кафедра управління та економіки підприємства – це потужний колектив, здатний успішно вирішувати будь-які завдання, створювати сучасні науково-методичні комплекси. Наукові надбання вчених кафедри добре відомі як в Україні, так і за її межами.

Вітаю колектив кафедри з 20-річним ювілеєм і від щирого серця хочу побажати подальших творчих успіхів, наснаги, нових звершень, здоров'я і благополуччя.

Валентин Петрович Черних,
ректор Національного фармацевтичного університету, член-кореспондент НАН України, доктор хімічних наук, доктор фармацевтичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки УРСР, заслужений винахідник УРСР, лауреат державної премії України

ПЕРЕДМОВА

Необходимо понимать, что история – это не только даты и места, не только имена в пыльных учебниках или экспонаты в музеях, это прежде всего выбор, который мы делаем. Каждый из нас

Джеймс Сваллоу

20-років... Це багато чи мало? Мить для історії, майже чверть життя окремої людини.

А для колективу кафедри управління та економіки підприємства НФаУ – це тривалий і напружений шлях, на якому було все – здобутки, успіхи, проблеми

і навіть втрати. За цей час через кафедру пройшли і одержали путівку у професійне життя сотні студентів. Вже стали студентами спеціальності «Економіка підприємства» діти викладачів, які народилися під час становлення кафедри.

За ці роки колектив кафедри відкривав нові спеціальності і форми підготовки, створював підручники, посібники, методичні рекомендації. Вибудовувалися відносини з фармацевтичними компаніями. Проводилися різні наукові та методичні заходи, викарбовувався авторитет наукової школи кафедри, успішно захищалися докторські і кандидатські дисертації. Студенти спеціальності «Економіка підприємства» ставали переможцями багатьох олімпіад і конкурсів. У навчальний процес активно впроваджувалися новітні технології, освоювалися нові форми підготовки студентів.

Співробітники кафедри опанувати різні мови і сьогодні викладання дисциплін на кафедрі вільно здійснюється на трьох мовах.

За 20 років свого існування кафедра управління та економіки підприємства стала загальноновизнаним лідером у галузі наукових розробок за напрямком фармацевтичної логістики, інноваційного розвитку, економіки якості та ін. Сьогодні в активі кафедри – 3 підручника, 41 навчальний посібник, 19 монографій, понад 600 наукових статей, понад 150 методичних і понад 50 науково-методичних рекомендацій.

Науково-методичні видання колективу кафедри широко відомі і використовуються не тільки в Україні, але і за кордоном. Кафедра співпрацює з ВНЗ Польщі, Словаччини, Чехії, Росії, Білорусії та інших країн.

Суттєво покращилася матеріальна база кафедри, навчальний процес сьогодні відбувається в затишних аудиторіях, обладнаних сучасною електронно-обчислювальною технікою з використанням новітніх технологій.

Так у чому вони – головні досягнення кафедри? В кількості відкритих спеціальностей, написаних підручників, посібників, монографій, одержаних грамот і дипломів, захищених дисертацій?

Безумовно, все це вкрай важливе для якісної й ефективної організації навчального процесу і результативної наукової діяльності.

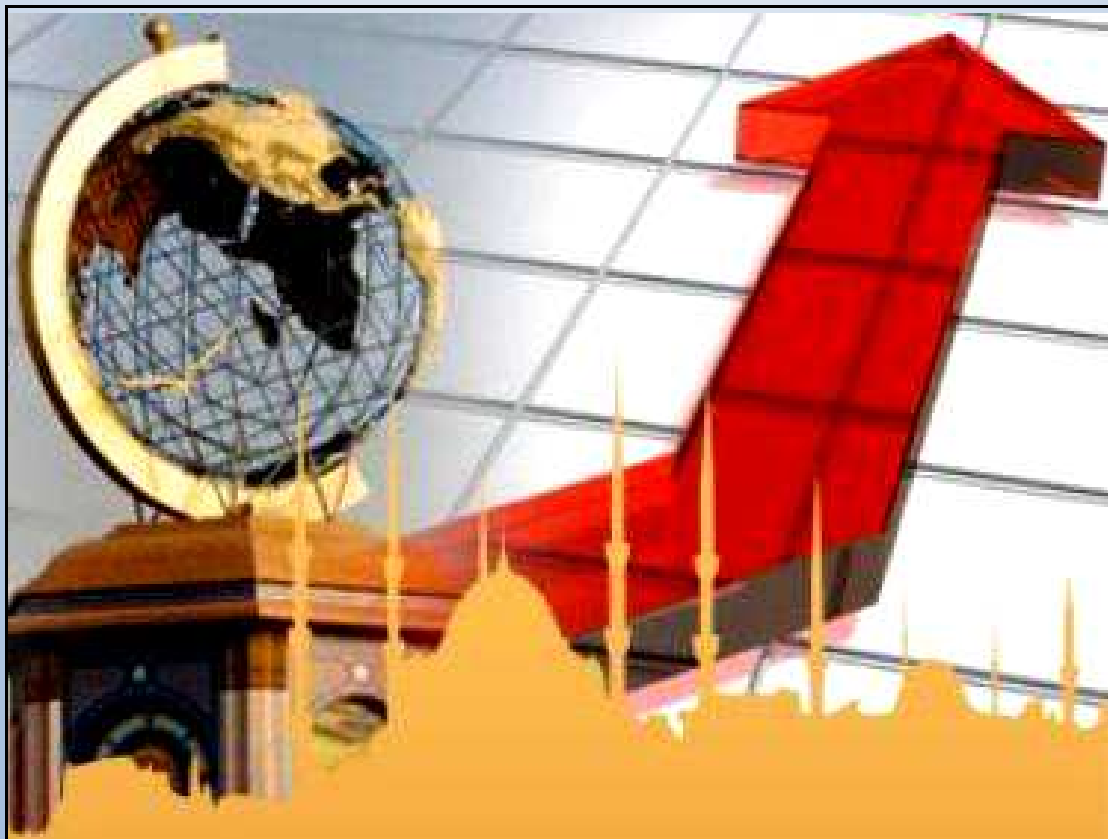
Але головне досягнення кафедри – це успішне працевлаштування і подальше кар'єрне зростання її випускників, які приїжджають на кафедру з різних куточків зі своїми успіхами і проблемами і не забувають своїх викладачів та свою «Alma mater» і на яких ми сьогодні покладаємо великі надії щодо розбудови і процвітання нашої України.

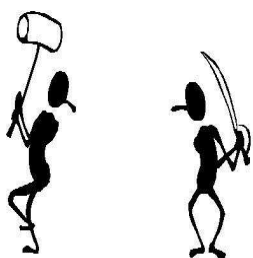
Посилкіна О. В.,
завідувач кафедри управління
та економіки підприємства,
доктор фармацевтичних наук,
кандидат економічних наук, професор

В економіці не можна зрозуміти нічого, доки не зрозумієш всього

«A Dictionary of Economic Quotations»

Еволюція економічної думки

Зародження економічної думки збігається зі становленням людського суспільства. Перші згадки про економіку знайдені у Месопотамії і належать до 4 тис. до н.е. Але початок формування економічних ідей пов'язують з розробкою законів *царя Ешнунні* (XX ст. до н.е.), в яких тлумачилися господарські питання. Най-

більш значущим пам'ятником Вавилонського царства є кодекс *царя Хаммурапі* (1792-1750 рр. до н.е.), в якому широко відбиті економічні засади суспільства і найважливіші тенденції його розвитку. Закони Хаммурапі відображали турботу про зміцнення та охорону приватної власності, замах на яку карався стратою та відданням у рабство. Царська влада піклувалася про захист інтересів громади та дрібних виробників. І хоча основу економіки Вавилонського царства становило натуральне господарство, у законах Хаммурапі відбивався розвиток товарно-грошових відносин і заходи, що сприяли розширенню торговельних угод.

Значне місце в історії розвитку економіки посідає конфуціанство (551-479 рр. до н.е.). Конфуцій (*Кун Фуци*) одним з перших створив учення про природне право, на якому базувалася його філософська і соціально-економічна концепція. Він виходив з того, що підґрунтям суспільного устрою є божественне начало, яке визначає долю людини і громадський порядок.

Конфуціанство знайшло свій розвиток у поглядах Мен-цзи (372-289 рр. до н.е.), Сюнь-Цзи (313 до н.е.), які пов'язували соціальну нерівність з «небесною волею» та виправдовували протилежність між розумовою і фізичною працею.

Однією зі знаменних пам'яток історії економічної думки в Китаї є трактат «Гуань-цзи», що належить перу невідомих авторів. Він належить до IV-III ст. до н.е. З метою зміцнення економічного становища селян автори трактату пропонували змінити систему податків, підвищити ціни на хліб. Турботу про поліпшення добробуту народу вони покладали на державу, якій належало активно втручатися в економічні справи, усувати причини, що заважають благополуччю народу, створювати запаси зерна для стабілізації цін, вживати заходи щодо подолання несприятливих природних умов і т.п.

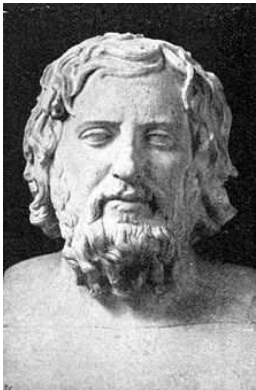

Історію економічної думки Стародавньої Індії можна дослідити по ведах, що являють собою зібрання молитов, гімнів, заклинань. Вони створювалися в I тисячолітті до н.е. і відобразили початок розпаду первіснообщинного устрою і формування рабовласництва.

Видатним пам'ятником історії економічної думки Стародавньої Індії є трактат «Артхашастра», автором якого був радник царя Чандра-Гупті брахман *Каутилля* (кінець IV – початок III ст. до н.е.). «Артхашастра» створювалася як наставлення для царя, але за своїм змістом і значенням далеко вийшла за межі зводу рад. Вона відбивала соціально-економічний та політичний устрій країни, містила багатий матеріал, який ілюструє розвиток економічних ідей.

Найбільшу роль в історії економіки Стародавньої Греції відіграли твори відомих філософів *Ксенофонта*, *Платона* і *Аристотеля*.

Економічні погляди *Ксенофонта* викладені в праці «Домострой», яку по суті можна розглядати як керівництво щодо ведення рабовласницького господарства. Основною галуззю рабовласницької економіки *Ксенофонт* вважав землеробство, яке він кваліфікував як найбільш гідний вигляд заняття. Разом з тим в інтересах рабовласницького господарства *Ксенофонт* допускав використання товарно-грошових відносин.

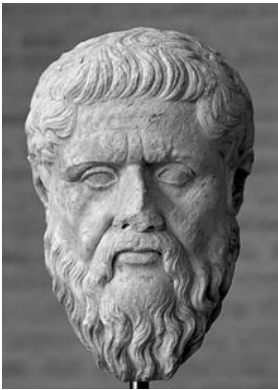
Ксенофонт (430–355 рр. до н.е.) – давньогрецький письменник, історик афінського походження, полководець і політичний діяч.

Народився в Афінах у заможній родині. З молодих років він був послідовником Сократа. У Малій Азії *Ксенофонт* зблизився зі спартанським царем Агесилаєм, разом з ним переправився в Грецію і служив під його керівництвом, брав участь у битвах і походах проти ворогів Спарти. *Економічні набуття*: 1) надання переваги натуральному господарству на землі; 2) схвалення штрафів за накопичення в особистому користуванні золота і срібла; 3) ставився поблажливо до ремісницької праці, підтримував її спеціалізацію.

Основні праці: історичні: «Анабазис», «Грецька історія», «Киропедія», «Агесилай»; філософські: «Гієрон», «Спогади про Сократа», «Захист Сократа на суді», «Бенкет», «Домострой»; есе: «Лакедемонська політія», «Афінська політія», «Доходи міста Афін», «Полювання», «Гіппарх» та ін.

Соціально-економічна *концепція Платона* отримала концентрований вираз у проекті ідеальної держави. Платон розглядав державу як спільноту людей, породжену самою природою, вперше висловив думку про неминучість поділу держави (городу) на дві частини: багатих і бідних.

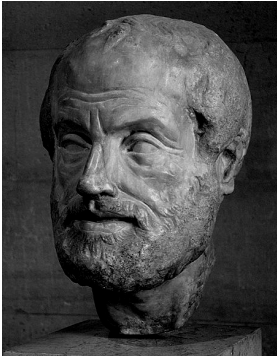
Платон (427-347 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ, учень Сократа, вчитель Аристотеля, народився в родині аристократичного походження.

За Платоном, існують два світи: світ ідей (ейдосів) і світ речей. Філософ повинен вивчати ідеї, а не самі речі. *Основними висновками є:* 1) держава не може існувати тривалий час, якщо вона ґрунтується лише на натуральному господарстві, а гроші мають обмежене використання; 2) громадян треба наділяти землею; 3) майно громадян не повинно бути надмірним; 4) забороняються позики під відсоток; 5) державне регулювання цін; 6) правителі і воїни не повинні мати приватної власності; 7) селяни і ремісники можуть бути приватними власниками; 8) майно громадян підлягає обліку, і держава забирає в них будь-який надлишок, що перевищує життєво необхідний рівень. *Основними творами є* трактати «Держава», «Закони» і діалог «Політик».

Природні явища *Аристотель* відносив до економіки, яка розкривала джерела «справжнього багатства», що складається зі споживчих вартостей. Економіка забезпечувала вивчення шляхів зміцнення натурального господарства; можливості розширення виробництва споживчої вартості.

Геніальні здогади висловив Аристотель з приводу обміну, мінової вартості. Становить інтерес і те, як Аристотель розглядав форму вартості. Грошова форма товару приймалася як розвиток простої форми вартості

Визначним внеском *Аристотеля* в розвиток економічної думки є його спроба проникнути в сутність економічних явищ, розкрити їх закономірності. У цьому Аристотель істотно відрізнявся від своїх попередників (Ксенофонта, Платона). Поклав початок економічному аналізу, що виявилось в підході до визначення предмета економічної науки, вивченні обміну, форм вартості і т.п.

Аристотель (384-322 рр. до н. е.) – давньогрецький філософ, учень Платона. З 343 до н.е. – вихователь О. Македонського.

У 335/4 р. до н. е. заснував Лікей (д.-грец. Λύκειο – ліцей або перипатетична школа). Натураліст класичного періоду. Найбільш впливовий з діалектиків давнини; засновник формальної логіки. Створив понятійний апарат, який досі пронизує філософський лексикон і сам стиль наукового мислення. *Основні положення наукової школи.* Людина – суспільна тварина, яка може жити тільки в суспільстві та державі:

1) створення держави сприяє обміну між людьми; 2) ні виробництво, ні життя не можуть обійтися без рабів, оскільки знаряддя праці не можуть самі працювати; 3) раби – джерело багатства; 4) має бути середній достаток; 5) приватна власність; 6) одну й ту ж річ можна використовувати по-різному – за призначенням (споживча вартість) і не за призначенням (мінова вартість); 7) гроші – засіб порівнювати різні корисності, тому їх не можна давати в позику під відсоток.

Економічна думка стародавнього світу отримала подальший розвиток у Стародавньому Римі. Обґрунтування давньоримської форми рабовласництва, методи ведення великого землеробського господарства детально викладені у творі «Землеволодіння» *Катона Старшого* (234-149 рр. до н.е.). Трактат відобразив період підйому римського рабовласницького виробництва. Його ідеалом було натуральне господарство, що забезпечувало передусім свої потреби. Однак не виключалася торгівля, покликана реалізовувати частину продукції і купувати те, що не могло вироблятися власними силами.

Розробку проблем латифундійського господарства в I ст. до н.е. продовжив римський учений *Варрон* (116-27 рр. до н.е.). Його погляди викладені в трактаті «Про сільське господарство». Автор шукав шляхи зміцнення економіки не тільки в розвитку землеробства, а й скотарства, у застосуванні агрономічної науки, зростанні інтенсивності виробництва, удосконалення методів експлуатації рабів, у використанні матеріальної зацікавленості тощо. Його турботи пов'язані не тільки зі збереженням натурального характеру рабовласницьких латифундій, а й з підвищенням їх прибутковості, зростанням ефективності виробництва.

Кризу рабовласництва відобразив у своєму творі «Про сільське господарство» Колумелла (I ст. н.е.). У трактаті, що складається з 12 книг, детально розглядається стан рабовласницьких латифундій. У пошуках виходу з кризи римський учений віддає перевагу більш продуктивній праці вільних виробників, ставить питання про відмову від рабської праці, використання колонів.

Економічна думка середньовіччя тісно пов'язана з економічною політикою держав, розрахованою на підтримку феодального порядку, його стабілізації. Захисники інтересів феодалів негативно ставилися до торгівлі та лихварства. Уявлення про економічні ідеї раннього середньовіччя (VI-X ст.) дає старовинний запис судових звичаїв франків «Салічна правда», складений на початку VI ст. н.е. У ньому наводяться перелік штрафів за всілякі злочини та економічні погляди франків. У приписах сільське господарство виступає як природне заняття франка, при цьому проблеми торгівлі взагалі не досліджувалися.

«Салічна правда» відстоювала позиції громади, стійкість общинного землеволодіння, пріоритет общинної власності над приватною. Разом з тим общинні принципи економічного життя поєднувалися в ній з визнанням рабства, колонату великого землеволодіння та королівської влади як правомірних явищ.

Своєрідність економіки середньовіччя яскраво відображалася ученими католицизму. Виразником поглядів каноністів був італійський богослов Фома Аквінський, який створив великий твір «Сума богослов'я». Він виділявся як великий представник економічної думки середньовіччя та розглядав такі економічні проблеми, як власність, торгівля, «справедлива ціна», відсоток.

Суспільний поділ праці він характеризував як природне явище і вважав, що воно є підґрунтям в основі поділу суспільства на стани. Аквінський стверджував, що люди народжуються різними за своєю природою і, виходячи з природних відмінностей, робив висновок, що селяни створені для фізичної праці, а привілейовані групи повинні присвячувати себе духовній діяльності «в ім'я порятунку інших». Він ставив інтелектуальну працю вище за фізичну.

Багато уваги Ф. Аквінський приділяв проблемам приватної власності і вважав, що людина від природи має право на привласнення багатства, тому власність є необхідним інститутом людського життя.

Важливе місце у вченні Аквінського посідає теорія «справедливої ціни»: ціна, яка ґрунтувалася на трудових витратах, тобто на обміні еквівалентів, вважалася справедливою ціною. З погляду Аквінського, справедливою вважалася різна для різних станів ціна на один і той же товар.

Фома Аквінський (1225-1274 рр.) – представник схоластичної філософії.

У всіх католицьких навчальних закладах, в яких уведено викладання філософії, систему св. Фоми наказано викладати як єдино істинну філософію; це стало обов'язковим з часу *рескрипту*, виданого Львом XIII у 1879 році: 1) усе належить Богу і людина може цим тільки користуватися; 2) приватна власність потрібна для ефективного задоволення особистих потреб; 3) багатство ділиться на природне (плоди землі та ремесла) та штучне (золото); 4) обмін товарів за справедливими цінами; 5) земельна рента виправдана, бо це частина продукту, виробленого силами природи; 6) заборонені кредит і відсотки (канонічним правом).

Економічна думка в Київській Русі розвивалася разом з розвитком суспільства. Протягом тривалого часу вона існувала в тісному зв'язку з релігійними переконаннями людей, їх моральними поняттями. Важливе місце серед економічних творів посідала «Руська правда». Це перший в історії кодекс законів, зміст яких відображав існування в Київській Русі в XI-XIII ст. виробничих відносини.

У кінці XV ст. – на початку XVI ст. завершується процес ліквідації роздробленості країни та утворення Російської централізованої держави, що сприяло економічному прогресу, розвитку товарно-грошових відносин.

Значний для свого часу твір Еразма «Управителька» являє собою перший у Росії спеціальний економіко-політичний трактат, написаний у 40-х або на початку 50-х років XVI ст. У ньому викладено систему економічних заходів, спрямованих на вирішення актуальних за-

вдань того часу. Запропонована ним реформа в галузі землеволодіння – роздавання землі селянам і служивим людям – відображала насамперед інтереси нової, прогресивної для того часу частини суспільства – служивого дворянства і була спрямована на зміцнення держави. У цьому сенсі вона мала прогресивне значення.

У період пізнього середньовіччя (XVI-XVII ст.) в економічній думці Західної Європи відбуваються значні зміни, викликані глибоким процесом розвитку мануфактурного виробництва. Великі географічні відкриття, пограбування колоній прискорили процес накопичення капіталу.

У цей період виникають соціальні утопії. Одним з основоположників утопічного соціалізму був *Томас Мор*, видатний учений-гуманіст, політичний діяч тюдоровської Англії, страчений за опозицію абсолютизму (відмовився принести присягу королю як главі церкви). Син багатого судді і сам юрист за освітою, Мор обіймав високі державні посади, але незважаючи на це, він співчував лиху народних мас.

У 1516 р. ним був опублікований твір «Утопія», який поклав початок утопічному соціалізму. Мор піддав різкій критиці соціальні порядки, що панували в Англії, методи первісного нагромадження капіталу. Він був першим критиком капіталізму. До представників утопічного соціалізму належав італійський мислитель *Томмазо Кампанелла* (1568-1639 рр.), який вийшов із середовища бідного селянства. Він відомий як активний учасник боротьби за визволення Південної Італії від гніту монархії. Написав свій знаменитий твір «Місце Сонця» (1623 р.), в якому піддав різкій критиці соціальний лад Італії того часу.

Першою науковою школою економічної науки був меркантилізм (італ. «мерканте» – торговець, купець), який отримав розповсюдження і зайняв позиції в економічній думці багатьох країн до кінця XVII в. Меркантилізм висловлював насамперед економічну політику держави. Однією з головних рис меркантилізму було ототожнення багатства із золотом і сріблом, а меркантилісти представляли інтереси торгового капіталу. Джерелом багатства меркантилісти вважали зовнішню торгівлю. Вони піклувалися про активний зовнішньоторговельний баланс.

Для **монетарної системи (ранній меркантилізм)** характерна концепція грошового балансу. Видатний представник – *Вільям Стаффорд* (Англія).

Зрілий меркантилізм представляв більш розвинену економіку, що і позначилося на економічній доктрині. Найбільш відомим монетаристом (розвинений меркантилізм) був англійський економіст *Томас Мен*. У Франції розвинений меркантилізм був представлений кольберизмом. В Італії концепцію торговельного балансу розвивав *Антоніо Серра*.

Томас Мен (1571-1641 рр.) – англійський економіст, меркантиліст, класичний представник мануфактурної системи.

Т. Мен був великим комерсантом свого часу та одним з директорів Ост-Індійської компанії. У 1630 р. Т. Мен пише працю «Багатство Англії у зовнішній торгівлі, або баланс зовнішньої торгівлі як регулятор багатства». Вважав шкідливою жорстку регламентацію грошового обігу, виступав за вільне вивезення монет, без якого неможливий нормальний розвиток зовнішньої торгівлі. Увів термін «політична економія». Головним видом капіталу вважав торговий капітал, багатство ототожнював з його грошовою формою, а джерелом збагачення визнавав лише торгівлю, в якій вивезення товарів переважає над увезенням, що дає прирощення капіталу, багатство. Наполягав на тому, що держава повинна продавати іноземцям товар на більшу суму, ніж купує у них.

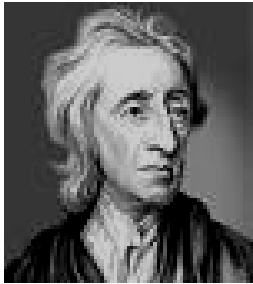
Твори: «Міркування про торгівлю Англії з Ост-Індією», «Багатство Англії в зовнішній торгівлі, або Баланс нашої зовнішньої торгівлі як регулятор нашого багатства».

Як і монетаристи, представники мануфактурної системи ототожнювали багатство націй із золотом і єдиним його джерелом вважали зовнішню торгівлю. Вони були переконані в могутності грошей.

Ідеї меркантилізму у Франції в XVI-XVII ст. насамперед були представлені *Антуаном Монкретьєном* (1576-1621 рр.) – автором знаменитого «Трактату політичної економії» (1615 р.). Найбільш корисними він вважав купців, торгівлю характеризував як головну мету ремесел. А. Монкретьєн шукав шляхи збільшення грошового багатства. Активне втручання держави в економіку розглядалося як важливий фактор накопичення, зміцнення та розвитку господарства країни. Він радив розвивати мануфактури, створювати ремісничі школи, підвищувати якість виробів і розширювати торгівлю товарами націо-

нального виробництва, витіснити з французького ринку іноземних купців, яких він порівнював з насосом, що викачує багатства з країни. Програма А. Монкретьєна передбачала розширення зовнішньоторговельної експансії Франції.

Джон Локк (1632-1704 рр.) – британський педагог, філософ, представник емпіризму і лібералізму.

Він широко визнаний як один з найвпливовіших мислителів Просвітництва і теоретиків лібералізму, сприяв поширенню сенсуалізму.

Його здобутки відображено в американській Декларації незалежності: 1) зовнішня торгівля – головний засіб збільшення багатства; 2) праця – головне джерело багатства; 3) значення має не тільки номінальна кількість грошей, а й швидкість обігу; 4) країна, яка не має копалин, може збагатитися тільки завоюванням або торгівлею.

Розпад меркантилізму і зародження класичної економіки VIII ст. – період розвитку окремих галузей промисловості і має назву «мануфактурного періоду капіталізму». З'явилися нові проблеми, пов'язані з процесом виробництва, які вимагали свого рішення. Першими представниками класичної політичної економіки є фізіократи (влада природи) Франція.

Джон Лоу (1671-1729 рр.) – французький фінансист, шотландець за походженням, організатор випуску паперових грошей у Франції.

Паперові гроші не мають жодної природної ціни, але потрібно суттєво регулювати їх випуск відповідно до потреб обігу і торгівлі. Він вважав, що нестачу дзвінкої монети можна заповнити паперовими грошима, що процвітання країни залежить від розвитку кредиту, що має капіталотвірну силу. У 1718 р. Лоу створив акціонерну торгову Західну компанію, а в 1719 р. об'єднав низку компаній в Індійську компанію, яка монополізувала майже всю заморську торгівлю у Франції. У січні 1720 р. Лоу став генеральним контролером фінансів Франції.

Найбільшою специфікою меркантилізм відрізнявся в Росії. Ідеї меркантилізму знайшли своє відображення у творах *І. Т. Посошкова*, *А. Л. Ордин-Нащокіна*, *Ю. Крижаніча* і вплинули на формування економічної політики.

Характерним для цього періоду було формування всеросійського ринку, що пов'язано зі зростанням суспільного розподілу праці, і виділення в середовищі міського населення нової соціальної сили – купців. Зародження всеросійського ринку означало розвиток торговельних зв'язків. Виникли великі торгові центри, швидко зростала і розвивалася зовнішня торгівля Росії. У XVII ст. державний устрій Росії все більше наближався до абсолютної монархії. Шлях ліквідації економічної відсталості країни російські меркантилісти бачили у створенні великої вітчизняної промисловості, розвитку внутрішньої і зовнішньої торгівлі, створенні в країні власного флоту, шляхів сполучення, розвитку сільськогосподарського виробництва, реорганізації фінансової системи. Все це мало прогресивний характер і відповідало назрілим потребам суспільного життя Російської держави.

Іван Тихонович Посошков (1652-1726 рр.) – оригінальний економіст-мислитель, соратник Петра I.

І. Т. Посошков вийшов із сім'ї майстра срібної справи, сам був вельми різностороннім майстром, потім служив на гуральні, займався торговельно-промисловою діяльністю. У працях розглядаються питання грошового обігу, військова справа, богословські проблеми, питання моралі. За своїми політичними поглядами Посошков був прихильником монархії. Разом з тим він критично ставився до системи і порядків управління в Росії, бачив у них перешкоду до усунення незначності і множення багатства в країні. У Посошкова немає властивого представникам меркантилізму Західної Європи ототожнення багатства з грошима.

Твори: книга «Про злидні та багатство», що призначалася для Петра I. У ній всебічно аналізується життя країни, її недоліки, містяться практичні вказівки щодо їх усунення, водночас розглядаються і теоретичні питання.

Завданням економічної політики держави І. Т. Посошков ставив «всенародне збагачення». Особливо велику увагу він приділяв питанням розвитку російської промисловості. Він писав про необхідність

будівництва залізорудних, полотняних заводів. Будучи ідеологом купецтва, Посошков багато уваги приділяв питанням торгівлі. З усіх видів господарської діяльності найбільше значення він надавав торгівлі, а із суспільних станів – купецтву.

Класична школа змінила меркантилізм. Вона формувалася і отримала великий розвиток тільки у двох країнах – Англії і Франції. Засновником класичної політичної економії в Англії був *В. Петті* (XVIII ст.), у подальшому її розвив *А. Сміт*, а в першій чверті XIX ст. *Д. Рікардо*. Засновником класичної школи у Франції був *П. Буагільбер*. Її положення розвивали у своїх працях також фізіократи (*Ф. Кене*, *А. Тюрго*, *Ж. Сімонді*).

На думку В. Петті, дорогоцінні метали потрібні для всіх часів, для всіх місць. Він підтримував ідею торгового балансу, вважав, що промисловість дає більше баришу, ніж сільське господарство, а торгівля – більше, ніж промисловість.

Вільям Петті (1623-1687 рр.) – родоначальник класичної економії в Англії, один з засновників-першопрохідців класичної політичної економії в Англії; займався торгівлею, служив у королівському флоті, вивчав медичні науки, читав фізику і анатомію в Оксфорді; був членом парламенту.

Поява економічної статистики та методів обчислення національного доходу: 1) багатство володаря залежить від багатства всіх його підданих; 2) чим багатші піддані, тим більше коштів можна зібрати у вигляді податків; 3) багатство Англії не тільки гроші, а й земля, залізо, ліс, зерно; 4) державне втручання в економіку; 5) застерігає від зайвої розкоші; 6) багатство створюється у сфері матеріального виробництва, а сфера обігу забезпечує його розподіл; 7) джерелом вартості є праця; 8) природна ціна (внутрішня основа ринкової ціни, обумовлена працею) – вартість обумовлена часом, витраченим на виробництво товару; 9) ринкова ціна – політична ціна; 10) зарплата – природна ціна праці (мінімум засобів існування робітників); 11) прибуток – частина продукту, яка залишається після виплати зарплати й земельної ренти; 12) грошова рента є відсотком, а величина відсотка залежить від попиту і пропозиції грошей і не повинна регулюватися законом.

Наукові твори: «Трактат про податки та збори» (1662 р.), «Слово мудрих» (1664 р.), «Політична анатомія Ірландії» (1672 р.), «Політична арифметика» (1676 р.), «Дещо про гроші» (1682 р.).

На відміну від меркантилістів В. Петті з'ясував сутність досліджуваних економічних явищ. В. Петті розглядав вартість тільки в грошовій формі. Він не досліджував мінове відношення двох товарів, не бачив, що в ньому укладений зародок грошової системи, беручи її в такому вигляді, як вона проявляється в процесі обміну.

Спираючись на трудову теорію вартості, Петті розглядав інші економічні категорії, висловивши низку дуже цінних для політичної економії положень. Це виявилось насамперед у визначенні ренти як різниці між вартістю товару і заробітної платою. Рента являла собою надлишок вартості над витратами виробництва, що зводилися в основному до вартості робочої сили. Рента у Петті – єдина форма додаткової вартості. Він висловив припущення про природу додаткового продукту, зазначив, що рента, як вираз сукупної сільськогосподарської вартості, виводиться не із землі, а з праці і визначається як створений працею надлишок над тим, що необхідно для підтримки життя робітника.

Франсуа Кене (1694-1774 рр.) – французький економіст, засновник школи фізіократів.

У 1718 р. склав іспит на звання лікаря, в 1744 р. отримав учений ступінь доктора медицини і став придворним лікарем при Людовіку XV. Франсуа Кене проблемами економіки почав займатися в 60 років. Кене і його школа відкинули основну тезу меркантилізму про походження прибутку з обігу і намагалися пояснити приріст багатства з процесу виробництва. Перші статті Кене присвячені питанням цін на хліб і податків. У його головній *праці* «Економічна таблиця» (1758 р.) вперше зроблено спробу провести аналіз суспільного відтворення з позиції встановлення певних балансових пропорцій між натуральними (речовими) і вартісними елементами суспільного продукту. Теоретична система Кене мала для свого часу прогресивне значення; практичні рекомендації, що випливають з неї (наприклад, перекласти всі оподаткування на землевласників), мали антифеодальний характер.

Характеризуючи заробітну плату, Петті виходив з того, що вона має об'єктивне підґрунтя, встановив її залежність від вартості засобів існування робітника. Петті зводив заробітну плату до мінімуму засобів існування. Він був прихильником низької заробітної плати, вва-

жаючи, що тільки в такому разі робітник буде трудитися з достатньою напругою сил.

Отже, класична політекономія, на відміну від меркантилізму, орієнтувалася насамперед на розвиток виробництва і представляла інтереси тієї частини підприємців, які вкладали свої капітали в мануфактури. Класики політекономії створили вчення про «природні» закони економіки, які ототожнювалися із законами природи.

Адам Сміт (1723-1790 рр.) – шотландський економіст, філософ-етик, засновник сучасної економічної теорії; головна праця – «Дослідження про природу і причини багатства народів» (1776 р.).

Будучи протеже лорда Кеймса (Генрі Хьюмен), з яким познайомився під час однієї з поїздок до Единбурга, в 1748 р. Адам Сміт починає читати лекції в Единбурзькому університеті з риторики, мистецтва написання листів, предмета «досягнення багатства». Основою наукової теорії Адама Сміта було прагнення поглянути на людину з трьох позицій: етики та моральності, громадських і державних, економічних. У 1751 р. Сміта призначено професором логіки в університеті Глазго. Читав лекції з етики, риторики, юриспруденції і політичної економії. У 1759 р. опублікував *працю* «Теорія моральних почуттів», в якій здійснив соціально-психологічний аналіз етичної поведінки людини, яка дозволяє їй жити з іншими в суспільстві. У його працях містяться ідеї про роль поділу праці, поняття продуктивної праці, теорія розподілу доходів, вартості, ціни та ін. У 1762 р. в Університеті Глазго Адам Сміт отримав звання доктора юридичних наук (Doctor of law). У 1778 році Сміта призначено главою митного управління Единбурга (Шотландія). Він планував написати третю книгу, загальну історію культури і науки. Після його смерті були знайдені й опубліковані замітки про історію астрономії та філософії, а також про витончені мистецтва. За життя Сміта «Теорія моральних почуттів» була видана 6 разів, а «Багатство народів» – 5 разів.

Англійські та французькі вчені досліджували виробництво, поклавши початок економічному аналізу. Класики політекономії вперше застосували абстрактний метод дослідження. Все це мало велике значення для вирішення методологічних проблем політекономії, в чому й полягає одна з наукових заслуг класичної школи. В її межах почалася розробка трудової теорії вартості.

У Франції зародження класичної політекономії пов'язано з ім'ям П'єра Буагільбера (1646-1714 рр.). П. Буагільбер виступав з критикою меркантилізму, вважаючи його головним винуватцем тяжкого економічного стану країни, особливо доведеного до злиднів французького селянства. Він відкинув концепцію й економічну доктрину кольберизму, обстоюючи насамперед поліпшення становища сільського населення. На думку П. Буагільбера, багатство нації полягає не в грошах, а в корисних речах, насамперед у продуктах землеробства. Він розглядав багатство, на противагу меркантилістам, як суму споживчих вартостей, а його основу бачив у сільському господарстві. Гроші, на його думку, повинні знаходитися в постійному русі, їх роль зводиться до засобу обміну.

Давид Рікардо (1772-1823 рр.) – англійський економіст, класик політичної економії, послідовник і одночасно опонент Адама Сміта; виявив тенденцію норми прибутку до зниження в умовах вільної конкуренції, розробив теорію форми земельної ренти.

Він народився в сім'ї лондонського біржового маклера. Два роки навчався в торговій школі в Амстердамі. Повернувшись до Лондона, допомагав батькові в його біржових операціях. Згодом він став займатися біржовими операціями самостійно і нажив великий капітал. Рікардо не одержав систематичної освіти і самостійно вивчав математику, фізику, хімію, геологію, теологію, літературу. Якийсь час він працював викладачем математики, двічі обирався шерифом, а з 1819 р. до 1823 р. був членом англійського парламенту. Він активно працював у парламентських комісіях, часто виступав з промовами з економічних питань. Стверджував, що цінність продуктів визначається кількістю праці, необхідної для їх виробництва; розробив теорію розподілу, що пояснює, як ця цінність розділяється між різними класами суспільства. Основне завдання політичної економії Рікардо вбачав у відкритті законів розподілу, а сам розподіл розглядав як фактор зростання.

П. Буагільбер приділяв велику увагу економічній теорії. Незалежно від В. Петті він поклав початок вченню про трудову вартість. П. Буагільбер розрізняв ринкову ціну і «реальну вартість» товару. Величину ринкової ціни П. Буагільбер визначав робочим часом.

Томас Роберт Мальтус (1766-1834 рр.) – англійський економіст, священник, учений, демограф і автор теорії, згідно з якою неконтрольоване зростання народонаселення може призвести до голоду на Землі.

Батько вченого, Деніел Мальтус, був послідовником Давида Юма і Жан-Жака Руссо (з обома він був особисто знайомий). Після закінчення Джізус-коледжу Кембриджського університету деякий час працював у ньому членом ради і ад'юнкт-професором. У 1788 р. він був посвячений у духовний сан англіканської церкви, у 1796 р. став священником в м. Олбері (Суррей), був обраний одночасно членом Королівського товариства і членом Французької академії, засновником Клубу політичної економії і одним із засновників Лондонського статистичного товариства. *Твори:* «Нарис про закон народонаселення» (1798 р.). До основних положень його теорії належать такі: ціни всіх товарів визначаються співвідношенням попиту та пропозиції; швидкість зростання населення більша, ніж предметів споживання; регулювання зростання населення через зміну зарплати; важливе значення має не номінальна зарплата, а реальна, обумовлена ціною споживаної їжі та ін.

Основними досягненнями лібералізму були: 1) спроба «примири-ти непримиренне» – інтереси праці та капіталу; 2) закони виробництва незмінні і задані технічними умовами (мають характер, «властивий природничим наукам»); 3) закони розподілу є керованими «людською інтуїцією»; 4) теорія продуктивної праці – праця на охорону власності та придбання кваліфікації; 5) заробітна плата – плата за працю залежить від попиту і пропозиції на робочу силу; 6) заробітна плата за інших рівних умов нижче, якщо праця менш приваблива; 7) теорія ренти – «компенсація сплачується за користування землею»; 8) теорія народонаселення – єдиний засіб для забезпечення повної зайнятості та високої заробітної плати завдяки добровільному обмеженню зростання чисельності населення; 9) вартість – поняття відносне – мінова вартість, споживча вартість, вартість; 10) зміна кількості грошей впливає на зміну відносних цін товарів (кількісна теорія грошей); 11) судження й трактування про соціалістичний устрій суспільства (подолання зловживань з правами власності); 12) важлива роль у соціально-економічному розвитку суспільства відводилася державі.

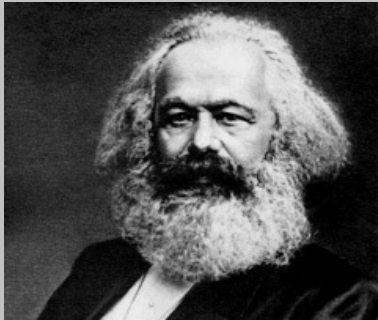
Джон Стюарт Мілль (1806-1873 рр.) – британський філософ, економіст і політичний діяч.

Зробив значний внесок у суспільствознавство, політологію і політичну економію. Засновник у філософії лібералізму. Член Британського парламенту. Відстоював концепцію індивідуальної свободи на протигагу необмеженому державному контролю. Прихильник етичного вчення утилітаризму.

Засновником комуністичного і соціалістичного руху та ідеології, що отримали назву «марксизм», є *К. Маркс*. Основними принципами марксизму є: 1) сукупність виробничих відносин, в які вступають люди в суспільному виробництві, становить економічну структуру суспільства, реальний базис, на якому здійснюється юридична і політична надбудова; 2) капіталізм заперечує демократію, трудяться заради отримання прибутку і має місце експлуатація одного класу іншим; 3) неминучий крах капіталізму, тому що не забезпечується повна зайнятість; 4) ідеалом вважав комуністичне суспільство, що складається з двох фаз: нижчої – соціалізму; вищої – комунізму; 5) центром теорії є боротьба класів; 6) ключовою теорією є теорія доданої вартості (робоча сила як товар продається за вартістю; джерелом додаткової вартості є «неоплачена праця» робітників, які продають свою робочу силу; робочий день поділяється на «необхідний час» і «додатковий час» (створюється додаткова вартість)); капітал – засіб експлуатації робітника і встановлення влади над робочою силою – постійний (частина капіталу, яка втілена у засобах виробництва) та змінний (частина, яка втілена в робочій силі); трудова теорія вартості (вартість визначається суспільно необхідним робочим часом); закони ринкової економіки (обмін у будь-якому суспільстві повинен здійснюватися з дотриманням закону вартості – зв'язок між суспільною працею, вартістю і цінами товарів); заробітна плата – винагорода робітника за його працю як результат обміну з капіталістом за продану робочу силу, а не сама праця; теорія ренти – диференціальна і абсолютна рента пов'язані зі специфічно низькою в сільському господарстві органічною структурою капіталу та монополією приватної власності на землю; теорія відтворення (економічний цикл починається з підйому, викликаного зростанням сукупного попиту з метою накопичення заради максимі-

зації прибутку капіталістів, і закінчується спадом, який характеризується зниженням норми прибутку й сповільненням накопичення; причина криз – бідність й обмеженість споживання мас, яка протидіє прагненню капіталістичного виробництва розвивати продуктивні сили.

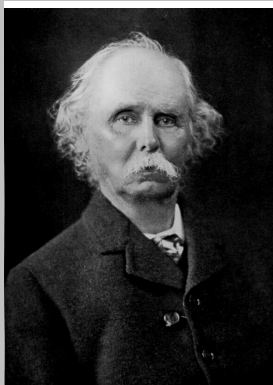
Карл Генріх Маркс (1818-1883 рр.) – німецький філософ, економіст, політичний журналіст, чия діяльність мала великий вплив на всю політичну історію ХХ ст. Його праці сформували у філософії діалектичний та історичний матеріалізм, в економіці – теорію доданої вартості, в політиці – теорію класової боротьби.

Карл Генріх Маркс народився 5 травня 1818 р. у німецькому місті Трір в єврейській родині. У 1835 р. вступив до Боннського університету, потім перевівся до Берлінського університету, де вивчав право, історію, філософію, теорію мистецтва. Засновник наукового комунізму, досліджував реалії сучасного суспільства.

У цей же час формуються різні класичні економічні школи: кембриджська, австрійська, американська та ін.

Науковим досягненням австрійської школи було створення концепції суб'єктивної цінності та граничної корисності, теорії відсотка на капітал. Засновником цієї школи був австрійський економіст і державний діяч Бем-Баверка.

Засновником Кембриджської школи був *Альфред Маршалл*.

Альфред Маршалл (1842-1924 рр.) – англійський економіст, основоположник неокласичного напрямку в економічній науці.

Навчався в Ітоні та Кембриджському університеті; викладав математику в Кембриджі, політичну економію в університетському коледжі Бристоля, очолював кафедру політ-економії в своєму рідному університеті.

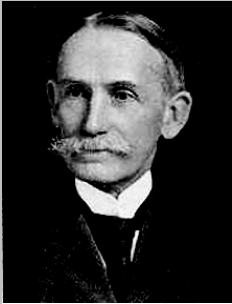
Основним внеском Маршалла в економічну науку є поєднання воедино класичної теорії й маржиналізму. Він вважав, що ринкова цінність товару визначається рівновагою граничної корисності товару та граничних витрат на його виробництво. Графічним еквівалентом положення є знаменитий графік, відомий як «хрест, або ножиці, Маршалла». Автор теорії ринкового ціноутворення. *Головна праця* «Принципи економічної науки».

Основний внесок американської економічної школи в розвиток економічної науки полягає в розробці трьох універсальних законів, що діють у господарській формі в будь-яку історичну епоху:

- закон граничної продуктивності, підґрунтям якого є концепція граничної корисності;
- закон специфічної продуктивності – у виробництві завжди задіяні чотири фактори: капітал у грошовій формі, капітальні блага (засоби виробництва і земля), діяльність підприємця і праця робітників;
- закон спадної продуктивності.

Яскравими представниками цієї школи були *Джон Бейтс Кларк*, *Джон Мейнард Кейнс* і *Йозеф Алоїз Шумпетер*.

Джон Бейтс Кларк (1847-1938 рр.) – професор Колумбійського університету, засновник американської школи маржиналізму.

Народився в Провіденсі штату Род-Айленд у США. Кларк навчався спочатку в Амхерстському коледжі, а потім у Європі в університетах Гейдельберга і Цюріха. Після повернення до США зайнявся викладацькою діяльністю. З 1893 р. по 1895 р. Був президентом Американської економічної асоціації. Кларк бачив у граничній продуктивності нормативний принцип дотримання справедливості при розподілі прибутку.

Джон Мейнард Кейнс (1883-1946 рр.) – англійський економіст, засновник кейнсіанського напрямку в економічній теорії та макроекономіці як самостійної науки, розробник теорії ймовірності.

Д. М. Кейнс навчався в Ітоні, в королівському коледжі в Кембриджі у Альфреда Маршалла, який був високої думки про здібності студента. У Кембриджі Кейнс брав активну участь у роботі наукового гуртка, яким керував популярний серед молоді філософ Джордж Мур, був членом філософського клубу «Апостоли».

До сучасних науковців у галузі економіки належать *Мілтон Фрідман* (США), *Джон Кеннет Гелбрейт* (Канада) та ін.

Йозеф Алоїз Шумпетер (1883-1950 рр.) – австрійський і американський економіст, політолог, соціолог та історик економічної думки. Популяризував терміни «Креативне руйнування» в економіці і «Елітарна демократія» в політології.

У 1901 р. вступає на юридичний факультет Віденського університету. У 1906 р. захищає дисертацію на звання доктора права. Після закінчення університету продовжує своє навчання в Берліні, де слухає лекції Густава фон Шмоллера, а потім у Лондоні. Повернувшись з Каїра, він отримав посаду приват-доцента Віденського університету, а потім у 1909 р. – професора політичної економії в університеті Чернівців. У 1911 р. обійняв посаду професора політичної економії Грацького університету. У 1913-1914 рр. працює по обміну в Колумбійському університеті Нью-Йорка. У 1916 році бере участь у підготовці до видання наукового журналу «Архів соціальної науки і соціальної політики». У тому ж році обраний деканом юридичного факультету університету в Граці. З 1917 р. по 1918 р. працює співробітником комісаріату економіки воєнного часу. У 1919 р. обіймав пост міністра фінансів Австрії. На цій посаді підписав декрет, відповідно до якого борги, зроблені в повноцінних довоєнних кронах, могли бути законно виплачені рівною кількістю знецінених крон. Після виходу з посади міністра фінансів став президентом одного з банків, який спочатку процвітав, але незабаром збанкрутував. Згодом обіймав посади професора Рейнського (м. Бонн, 1925-1932 рр.) і Гарвардського (з 1932-го р.) університетів. У різні роки він обіймав пости президента економетричного товариства (1940-1941 рр.) і президента американської економічної асоціації (1948 р.).

Суттєвий внесок у розвиток економічної думки зробив О. М. Радищев, у творах якого були втілені антикріпацькі настрої, а саме «Подорож з Петербурга в Москву» та ін. Такі вільнодумні вислови призвели його до ув'язнення в Петропавлівській фортеці, а потім заслання в Ілімський острог.

Значне місце в його працях посідали питання земельної власності. Допускаючи збереження поміщицької власності на землю в обмежених розмірах, Радищев вважав необхідною умовою свободу селян від кріпацтва і наділення їх землею.

Олександр Миколайович Радищев (1749-1802 рр.) – російський прозаїк, поет, філософ, де-факто керівник Петербурзької митниці, учасник Комісії зі складання законів при царі Олександрі I.

Твори: «Подорож з Петербурга до Москви»; «Офіцерські справи»; «Про пошкодження вдач у Росії»; «Щоденник одного тижня» та ін.

Виявляючи глибоке розуміння реального стану тодішньої економіки Росії, піклуючись про зміцнення її самостійності та ліквідації відставання від західноєвропейських країн, Радищев виступав за введення в життя системи поблажливих заходів.

У працях О. М. Радищева наведено тлумачення деяких питань економічної теорії, окремих економічних категорій. Під багатством він розумів сукупність споживчих вартостей, а його джерелом вважав працю робітників, зайнятих у виробництві, насамперед у землеробстві. Радищев розрізняв «справжню» і «додаткову» ціну товару. Першу він визначав витратами у виробництві та обігу, вважаючи, що вона однаковою мірою винагороджує учасників угоди. Під додатковою ціною він розумів надлишок над витратами у виробництві та обігу, тобто прибуток. Таку ціну створювали люди праці, а привласнювали як прибуток поміщики, підприємці, купці.

Великий інтерес викликають погляди Радищева з питань теорії грошей, грошового обігу, кредиту, податків. Він розглядав гроші як товар і наближався до розуміння їх ролі як загального еквівалента вартості. Радищев показав досить глибоке розуміння природи і закономірностей паперово-грошового обігу, піддавав різкій критиці податкову систему в Росії, вимагаючи скасування подушного податку та встановлення прибутково-майнового податку. Висловлюючись за розвиток кредиту, він обґрунтував ідею його продуктивного використання.

Видатні економісти сучасності

Саймон Сміт Кузнець (до еміграції – Шимон (Семен) Абрамович Коваль) – відомий економіст, статистик, демограф та історик економіки. Лауреат Нобелівської премії з економіки 1971 р. «за емпірично обґрунтоване тлумачення економічного зростання, що сприяло новому, глибшому розумінню економічної та соціальної структури і процесу розвитку в цілому».

З ім'ям Кузнеця пов'язують становлення економіки як емпіричної наукової дисципліни і розвиток кількісної економічної історії. *Нагороди та посади:* премія Шведського державного банку з економіки ім. А. Нобеля; медаль Френсіса Уокера (1977 р.); президент Американської економічної асоціації (1954 р.); президент Американської статистичної асоціації (1949 р.); почесний член Асоціації економічної історії, Королівського статистичного товариства Англії; член Економетричного суспільства, Міжнародного статистичного інституту, Американського філософського товариства, Королівської Шведської академії; член-кореспондент британської академії. *Учні Саймона Кузнеця:* нобелівські лауреати з економіки Мілтон Фрідман і Роберт Фогель, а також Марк Перлман, Роберт Нейтан, Мілтон Гілберт.

Семен Абрамович Коваль народився 30 квітня 1901 року в Пінську Мінської губернії (сучасна Білорусь) в єврейській родині; з дитинства володів ідишем і російською мовою. Деякий час сім'я жила в Києві, а в 1909 р. у зв'язку з майбутнім від'їздом батька до США переїхала до м. Рівне, де Семен навчався в міському реальному училищі. У 1915 р. у зв'язку з виселенням євреїв з прифронтової зони сім'я опинилася в Харкові, де він продовжив навчання в 2-му реальному училищі, закінчивши його основні й додатковий класи у 1917 р. У 1918-1921 рр. С. А. Коваль навчався в Харківському комерційному інституті.

У 1921 р. влаштувався на роботу статистиком відділу праці Південбюро ВЦРПС, де опублікував свою першу працю «Грошова заробітна плата робітників і службовців фабрично-заводської промисловості м. Харкова в 1920 р.», в якій він досліджував динаміку різних форм оплати праці по галузях промисловості в Харкові і диференціа-

цію доходів залежно від систем оплати праці. На думку деяких дослідників, Коваль у цей період перебував під впливом ідеології Бунда.

У 1922 р. емігрував до Нью-Йорка, де став Саймоном Кузнецем. Продовжив свою вищу освіту в Колумбійському університеті під керівництвом У. К. Мітчелла (бакалавр, 1923 р.; магістр, 1924 р.; доктор філософії, 1926 р.). Як магістерську роботу він захистив написану в Харкові роботу «Экономическая система д-ра Шумпетера, излагаемая и критикуемая». Докторською дисертацією Кузнеця стало дослідження «Вікового руху у виробництві та цінах». У 1920-х роках він рецензував і перекладав маловідомі на Заході праці Н. Д. Кондратьєва, Е. Е. Слуцького, С. А. Первушина, А. Л. Вайнштейна.

У 1927-1961 рр. був співробітником Національного бюро економічних досліджень (NBER). Одночасно, з 1930 р. по 1954 р. обіймав посаду професора на кафедрі економіки та статистики Пенсільванського університету, в 1954-1960 рр. викладав в Університеті Джона Хопкінса, а з 1960 р. і аж до виходу на пенсію в 1971 р. – у Гарвардському університеті.

Саймон Кузнець співпрацював з низкою дослідницьких організацій та урядових відомств. У 1932-1934 рр. ним, як співробітником Департаменту комерції, була проведена перша офіційна оцінка національного доходу США і закладені основи системи національних рахунків.

У період Другої світової війни був заступником директора Бюро планування та статистики Ради з військового виробництва, брав участь у керованому Робертом Натаном дослідницькому проекті з визначення цілей для військово-економічного планування. Використовуючи систему розрахунків національного доходу і ранню форму лінійного програмування, проводив оцінку можливостей для розширення військового виробництва, а також оцінював матеріальні ресурси, що можуть обмежити процес зростання випуску.

У післявоєнний період був радником урядів Тайваню, Японії, Індії, Південної Кореї й Ізраїлю, сприяючи становленню національних систем збору економічної інформації. Активно співпрацював з Центром зростання Єльського університету, Радою з досліджень у галузі соціальних наук (SSRC), Інститутом економічних досліджень Моріса Фалька.

За роки своєї наукової діяльності С. Кузнець зробив великий вплив на розвиток цілої низки сфер економічної думки. З його ім'ям пов'язують становлення сучасної економіки як емпіричної наукової дисципліни, розвиток статистичних методів досліджень і появу кількісної економічної історії.

Історичні ряди економічної динаміки і «хвилі Кузнеця»: першим великим дослідницьким проектом, до якого був залучений С. Кузнець, було дослідження довгих рядів економічної динаміки (середина 1920-х рр.); обчислення національного доходу, створення системи національних рахунків (1931 р.); структура доходів і людський капітал (1946 р.); крива Кузнеця; структура національного доходу; економічне зростання; аналіз впливу на процес економічного зростання демографічних показників.

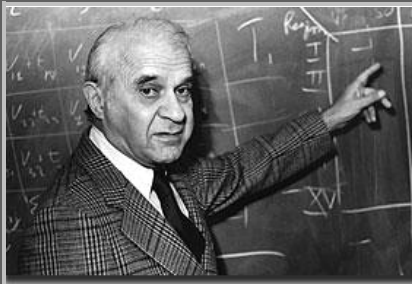
Микола Дмитрович Кондратьєв (1892-1938 рр.) – видатний економіст ХХ сторіччя, член Американської академії соціальних наук, Американської економічної асоціації, Американського і Лондонського статистичних товариств, Американської асоціації з питань сільського господарства.

Після Жовтневої революції М. Д. Кондратьєв був професором Московської сільськогосподарської академії, директором кон'юнктурного інституту при Наркомфіні (1920-1928 рр.), начальником Управління економіки та планування сільського господарства Наркомзему РРФСР. Під керівництвом Кондратьєва розроблено перший перспективний план розвитку сільського та лісового господарства СРСР на 1923-1928 рр. Питанням планування та ціноутворення присвячені його праці «Аграрне питання» (1917 р.), «Ринок хліба та його регулювання у час війни і революції» (1922 р.), «До питання про диференціювання деревні» (1927 р.). Теорія планування в регульованій ринковій економіці розроблена в працях «Проблема передбачення» (1926 р.), «План і передбачення» (1927 р.) та ін.

М. Д. Кондратьєв – автор теорії великих циклів кон'юнктури, зміна яких пов'язана з якісними змінами в господарському житті суспіль-

ства. Він вважав, що в політизованому радянському економічному житті занадто велику загрозу має придушення господарської ініціативи заможних селян, так званих «кулаків» (за що згодом був названий «ідеологом куркульства»). У 1930 р. М.Д. Кондратьєв був заарештований та необґрунтовано репресований. Реабілітований посмертно.

Василь Васильович Леонт'єв (1906-1999 рр.) – видатний учений, економіст.

Народився в Росії, випускник Петербурзького університету, у 1931 р. емігрував до США. У 30-х роках ХХ ст. розробив метод економіко-математичного аналізу «витрати – випуск» для вивчення міжгалузевих зв'язків, структури економіки та складання міжгалузевого балансу, який широко застосовується в практиці прогнозування і програмування економіки.

Наукові праці: «Структура американської економіки» (The Structure of American Economy, 1941 р.); «Економіка «витрати-випуск» (Input – output economics, 1966 р.); «Економічні есе» (Essays in Economics: Theories and Theorizing, 1966 р.).

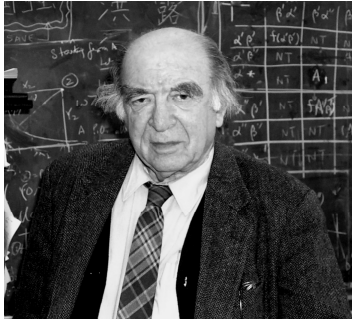
За розробку міжгалузевого балансу був удостоєний у 1973 р. Нобелівської премії з економіки, звання почесного доктора МДУ ім. М. В. Ломоносова. На честь В. В. Леонт'єва названа низка економічних явищ, наприклад, модель Леонт'єва, парадокс Леонт'єва.

Ще один видатний економіст ХХ ст. *Леонід Гурвич* народився в Москві в 1917 р. Його сім'я залишила Москву в 1919 р. і повернулася на батьківщину батька (адвоката та випускника Сорбонни) до Варшави. Після отримання в 1938 р. ступеня магістра права у Варшавському університеті продовжив навчання в Лондонській школі економіки, де відвідував лекції Ніколаса Калдора і Фрідріха Хайєка.

У 1946 р. Гурвич став доцентом (associate professor) Коледжу Штату Айова (Iowa State College); у 1951 р. – професором економіки та математики в Школі бізнесу та адміністрування при Університеті Міннесоти (в якому працював до самої смерті). У 1961 р. обраний деканом факультету статистики, у 1969 р. – почесним професором економіки (Regents' Professor of Economics). У 1988 р. професор Л. Гурвич вийшов у відставку (як full – time professor), але з 1989 р. був почесним професором економіки імені Куртиса Карлсона (Curtis L. Carlson

Professor of Economics) і продовжував читати аспірантський курс з економіки.

Леонід Соломонович Гурвич (1917-2008 рр.) – лауреат Нобелівської премії з економіки 2007 року.

Премії, нагороди і визнання: 1977 р. – почесний член (Distinguished Fellow) Американської економічної асоціації; 1980 р. – почесний доктор наук Північно-західного університету (США); 1984 р. – почесний професор центральнокитайського університету науки і технології (Вухан); 1984 р. – почесний вчений Каліфорнійського технологічного інституту; 1989 р. – Doctor Honoris Causa (Universitat Autònoma de Barcelona, Іспанія); 1990 р. – Національна наукова медаль США; 1993 р. – почесний доктор економіки (Doctor of Economics, honoris causa) Університет Кейо, Токіо; 1993 р. – почесний доктор права (Чиказький університет); 1994 р. – Doctor honoris causa (Варшавська школа економіки); 2004 р. – Doctor rer. pol. honoris causa (Університет Більфілда); 2007 р. – премія Шведського банку з економічних наук на пам'ять Альфреда Нобеля «за створення основ теорії оптимальних механізмів» (спільно з Еріком Маскіним і Роджером Майерсоном). Леонід Гурвич став найстарішим (на момент вручення) лауреатом цієї престижної премії.

Наукові праці: «Стохастичні моделі економічних коливань» (Stochastic Models of Economic Fluctuations, 1944 р.); «Оптимальність та інформаційна ефективність розподілу ресурсів» (Optimality and Informational Efficiency in Resource Allocation, 1960 р.); «Про інформаційно децентралізовані системи» (On Informationally Decentralized Systems, 1972 р.); «Про розподіли, досяжні через рівновагу Неша» (On Allocations Attainable through Nash Equilibria, 1979 р.); «Проектування економічних механізмів» (Designing Economic Mechanisms, 2006 р., спільно з С. Рейтером).

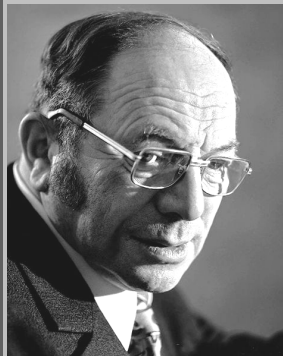
Гурвичу і його колегам вдалося створити теорію, що допомагає виявляти ефективні торгові механізми і схеми регулювання економіки, а також визначати, наскільки в тій чи іншій ситуації необхідне втручання держави. Вчені заклали основи теорії оптимальних механізмів і пояснювали процес оптимального розподілу ресурсів.

Ім'ям ученого названий запропонований ним для теорії прийняття рішень коефіцієнт оптимізму – песимізму, або коефіцієнт Гурвича).

Перші наукові результати отримані в дескриптивній теорії функцій і множин і, зокрема, в теорії проєктивних множин.

У функціональному аналізі увів і вивчив клас напівупорядкованих просторів (К-просторів). Висунув евристичний принцип, який полягає в тому, що елементи К-просторів – узагальнені числа.

Леонід Віталійович Канторович (1912-1986 рр.) – радянський математик і економіст, піонер і один з творців лінійного програмування. Лауреат Нобелівської премії з економіки 1975 року «за внесок у теорію оптимального розподілу ресурсів».

Основні праці: «Варіаційне числення», 1933 р., спільно з В. І. Смирновим і В. І. Криловим; «Математичні методи організації і планування виробництва», 1939 р.; «Певні інтеграли і ряди Фур'є», 1940 р.; «Показники роботи підприємств потребують перегляду», 1943 р.; «Теорія ймовірностей», 1946 р.; «Функціональний аналіз і прикладна математика», 1948 р.; «Функціональний аналіз і обчислювальна математика», 1956 р.; «Функціональний аналіз в напівупорядкованих просторах», 1950 р., спільно з Б. З. Вуліхе і А. Г. Пінскером; «Наближені методи вищого аналізу», 1952 р., спільно з В. І. Криловим; «Економічний розрахунок найкращого використання ресурсів», 1959 р.; «Функціональний аналіз в нормованих просторах», 1959 р., спільно з Г. П. Акіловим; «Раціональний розкрий промислових матеріалів», 1971 р., спільно з В. А. Залгаллером; «Оптимальні рішення в економіці», 1972 р.; «Математика в економіці: досягнення, проблеми, перспективи»; лекція у Шведській академії наук у зв'язку з присудженням Нобелівської премії за 1975 рік; «Математика і економіка – взаємопроникнення наук», 1977 р., спільно з М. К. Гавуріним; «Essays in Optimal Planning», 1977 р.; «Мій шлях у науці», 1987 р.; «Функціональний аналіз (основні ідеї)», 1987 р.; «Selected Works. Part 1: Descriptive Theory of Sets and Functions. Functional Analysis in Semi – Ordered Space», 1996 р.; «Selected Works. Part 2: Applied Functional Analysis. Approximation Methods and Computers», 1996 р.

Л. В. Канторович уперше застосував функціональний аналіз в обчислювальній математиці. Розвинув загальну теорію наближених методів, побудував ефективні методи розв'язання операторних рівнянь (зокрема і метод найшвидшого спуску і метод Ньютона для таких рівнянь). Поклав початок лінійному програмуванню і його узагальненню (1939-1940 рр.). Розвинув ідею оптимальності в економіці. Встановив взаємозалежність оптимальних цін та оптимальних виробничих і управлінських рішень. Кожне оптимальне рішення взаємопов'язане з оптимальною системою цін.

Канторович – представник петербурзької математичної школи П. Л. Чебишева, учень Г. М. Фіхтенгольца і В. І. Смірнова. Він поділяв і розвивав погляди П. Л. Чебишева на математику як на єдину дисципліну, всі розділи якої взаємопов'язані, взаємозалежні та відіграють особливу роль у розвитку науки, техніки, технології і виробництва. Висував тезу взаємопроникнення математики та економіки і прагнув до синтезу гуманітарних і точних технологій знання. Творчість Канторовича стала зразком наукового судження, що базується на універсалізації математичного мислення.

Звання: член-кореспондент АН СРСР (1958 р.) – Сибірське відділення (економіка і статистика); академік АН СРСР (1964 р.) – відділення математики; член Міжнародного економетричного товариства (США) (1967 р., з 1973 р. – почесний член); іноземний член Угорської АН (1967 р.); іноземний почесний член Американської академії мистецтв і наук у Бостоні (1969 р.); Іноземний член АН НДР (1977 р.); іноземний член-кореспондент Югославської академії наук і мистецтв (1979 р.). Л. В. Канторович мав ступінь почесного доктора багатьох університетів світу: почесний доктор права Університету Глазго (1966 р.); почесний доктор наук Гренобльського університету (1966 р.); почесний доктор наук Варшавської вищої школи планування і статистики (1967 р.); почесний доктор наук Університету Ніцци (1968 р.); почесний доктор наук Мюнхенського університету (1970 р.); почесний доктор наук університету Гельсінкі (1971 р.); почесний доктор наук Єльського університету (1971 р.); почесний доктор наук Паризького університету (1975 р.); почесний доктор наук Кембриджського університету (1976 р.); почесний доктор наук Пенсільванського університету (1976 р.); почесний доктор наук Індійського статистичного інституту в Калькутті (1977 р.); почесний доктор наук Університету імені Мартина Лютера в Галле (1984 р.).